

УДК 339.92

DOI 10.32342/2616-3853-2017-1-10-6

С.В. КУЗЬМІНОВ,

*доктор економічних наук, професор
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро*

Е.М. ЛИМОНОВА,

*кандидат економічних наук, доцент
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро*

ВАРІАНТИ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ З ЕКОНОМІКОЮ ЄС

У статті розглядаються три варіанти інтеграції України з європейським економічним простором. Досліджується динаміка торгівлі України з Німеччиною, Польщею та Італією. Виявлено напрями, переваги та недоліки кожного з варіантів включення України до системи європейських економічних зв'язків.

Ключові слова: *європейська інтеграція України, економічний розвиток, міжнародна торгівля.*

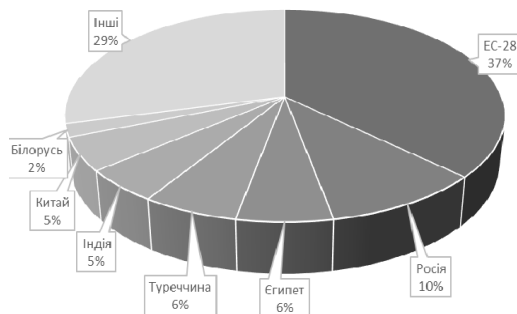
Актуальність дослідження. Починаючи з набуття Україною незалежності, головним торговельним партнером України залишалася Російська Федерація. Ще у 2010 р. вона була головним ринком збуту для українських товарів, на неї припадало 26,1% загального українського експорту (для порівняння, український експорт в усі країни ЄС – 25,4%). Проте за період з 2014 по 2016 рр. географічна структура зовнішньої торгівлі України дуже змінилася. Хоча Росія усе ще залишається важливим торговельним партнером України, її частка у зовнішній торгівлі нашої країни значно скоротилася.

На противагу цьому продовжує зміцнювати свої позиції як ключовий торговельний партнер України Європейський Союз. І хоча показники зовнішньоекономічних відносин коливалися то в позитивному, то в негативному напрямі, частка ЄС у зовнішній торгівлі України постійно зростала, що свідчить про зміну вектора зовнішньої торгівлі України зі Сходу (Митний Союз, в тому числі Російська Федерація) на Захід (переважно Європейський Союз). Проте така переорієнтація означає не лише зміну вектора торговельних відносин, а й зміну стратегії розвитку України. Тому актуальним завданням є дослідження можливостей адаптації української економіки до нової структури зовнішньоторговельних партнерів, що і становить мету нашого дослідження.

Огляд літератури та постановка завдання дослідження. Окремі аспекти проблеми ефективного пристосування економіки країни до участі у міжнародному поділі праці досліджувалися багатьма українськими науковцями. Зокрема А.О. Задоя дослідив залежності між курсом національної валюти, паритетом купівельної спроможності та міжнародною спеціалізацією країни [1]. І.С. Шкура виявила передумови сталого розвитку України [2]. Але всі ці висновки потребують актуалізації з метою врахування новітніх тенденцій економічного розвитку України, що є безпосереднім завданням цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Політичні події 2014 р. призвели не тільки до значного охолодження політичних відносин між Україною та її найбільшим торговельним партнером Російською Федерацією, а й до обвалу міжнародної торгівлі між нашою країною та її найбільшим торговельним партнером. Як результат, частка інших країн зросла, зокрема частка країн ЄС (рис.1).

ЕКСПОРТ

ІМПОРТ

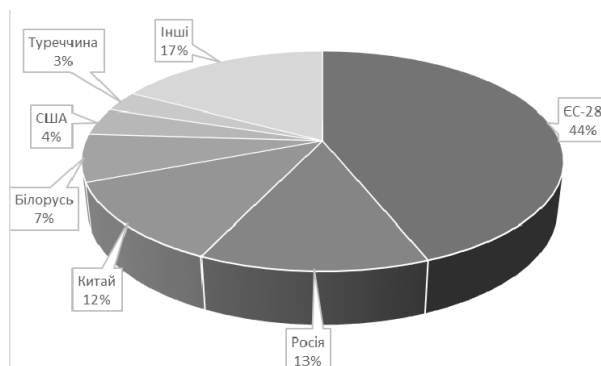

Рис. 1. Основні торговельні партнери України у 2016 р., %
(складено авторами за даними джерела [3])

Торговельні взаємовідносини з окремими країнами ЄС розвиваються досить нерівномірно, проте за досліджуваній період головні торговельні партнери України з ЄС не змінилися: серед усіх торговельних партнерів – членів Європейського Союзу виокремлюються Німеччина, Польща та Італія, які у загальному зовнішньоторговельному обороті України з ЄС складають понад 40% (рис. 2).

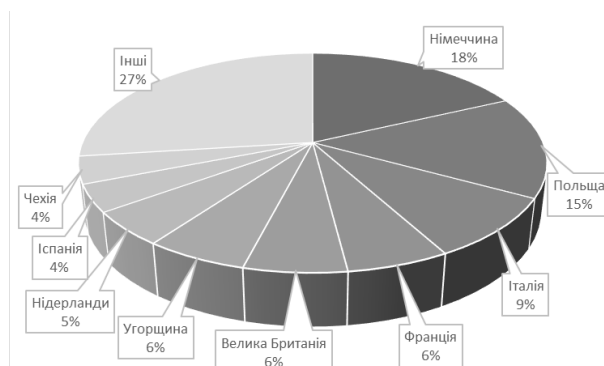

Рис. 2. Частка окремих країн у зовнішньоторговельному обороті України з країнами ЄС, 2016 р., %
(складено авторами за даними джерела [3])

Головними статтями українського експорту залишаються метали (переважно чорні метали), продукція рослинного походження (зернові культури) і продукція машинобудування (електричні машини і устаткування). Головними статтями імпорту є паливо (енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки) та продукція машинобудування (котли, машини, апарати і механічні пристрої та електричні машини і устаткування). Як позитив можна відзначити скорочення частки сировини та напівфабрикатів у загальному українському експорті до Європейського Союзу та зростання внаслідок цього частки переробленої продукції, яка перевищила позначку 40% всіх експортних поставок (у 2010 р. – 30%). Це відбулося за рахунок збільшення поставок товарів харчової промисловості, експорт яких зріс більше ніж на половину за останні роки, зайнявши третину всіх поставок переробленої продукції до ЄС (у 2010 році – 21%) [3; 4].

Для України дані щодо імпорту та експорту мають не просто важливе, а стратегічне значення. Як і багато інших країн, що розвиваються, Україна є дуже експортоорієнтованою та водночас імпортозалежною (табл. 1), що визначається відносно скромними розмірами вітчизняної економіки порівняно з економіками інших країн. У зв'язку з цим будь-яка стратегія розвитку нашої країни буде базуватися на знаходженні та утриманні свого місця у міжнародному поділі праці.

Таблиця 1

Відкритість економіки України: експортна та імпортна залежність (2011–2016 рр.)*

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Обсяг споживання, млн дол. США	140 001,00	156106,8	168 988,70	120 366,90	78 518,80	98 750,40
ВВП, млн. дол США	163 160,00	175781	183 310,00	131 805,00	90 615,00	93 270,00
Середньорічний курс дол. США до грн	7,95	7,99	7,99	11,88	21,85	24,1
Загальний експорт, млн дол. США	82 186,40	82 408,90	78 148,30	65 422,60	47 863,90	46 229,70
Загальний імпорт, млн дол. США	88 843,40	91 394,20	84 573,00	60 801,80	43 039,40	44 576,30
Відкритість економіки, %	104,82	98,87	88,77	95,77	100,32	97,36
Експортна залежність, %	50,37	46,88	42,63	49,64	52,82	49,57
Імпортна залежність, %	63,46	58,55	50,05	50,51	54,81	45,14

*Складено авторами за даними джерел [5, 3].

Сценарії участі України у міжнародному поділі праці визначаються колом зовнішньоторговельних партнерів, серед яких зростає і буде зростати надалі значення партнерів з ЄС. Хоча відносини України з кожним європейським партнером відзначаються специфікою, але, на нашу думку, можна виділити типові групи країн – партнерів України за параметром зацікавленості у торгівлі. Таких груп три, кожна з цих груп спонукає Україну до певного шляху розвитку, а Німеччина, Польща та Італія є типовими представниками цих груп. Звісно, крім цих країн, є й інші, інтереси яких в Україні не зовсім однакові, проте з точки зору реальних сценаріїв розвитку за лінією Україна – ЄС, є сенс сконцентруватися на партнерах з найбільшим товарооборотом.

Німеччина є провідною політичною силою у Європі, а також технологічним лідером у багатьох галузях економіки. Крім того, Німеччина є одним із найголовніших партнерів України і потужним іноземним інвестором. За обсягом зовнішньоторговельного обороту із значенням 6 296 738,9 тис. дол. США (6,9%) в розрізі країн світу Німеччина посідає третє місце після Росії та Китаю, та перше місце серед країн – членів Європейського Союзу (18,5%).

Проте сама Німеччина орієнтована більше на внутрішній ринок ЄС, і за останні роки значення обсягів зовнішньоторговельних операцій Німеччини саме з країнами – членами ЄС перевищило 60%. І тому серед торговельних партнерів Німеччини Україна займає незначні місця: 38-ме місце серед країн-імпортерів та 50-те серед країн-експортерів Німеччини станом на 2016 р. [6].

При аналізі динаміки українсько-німецької торгівлі впадає у вічі розбіжність між відносно стабільним українським експортом до Німеччини та волатильним імпортом (рис. 3).

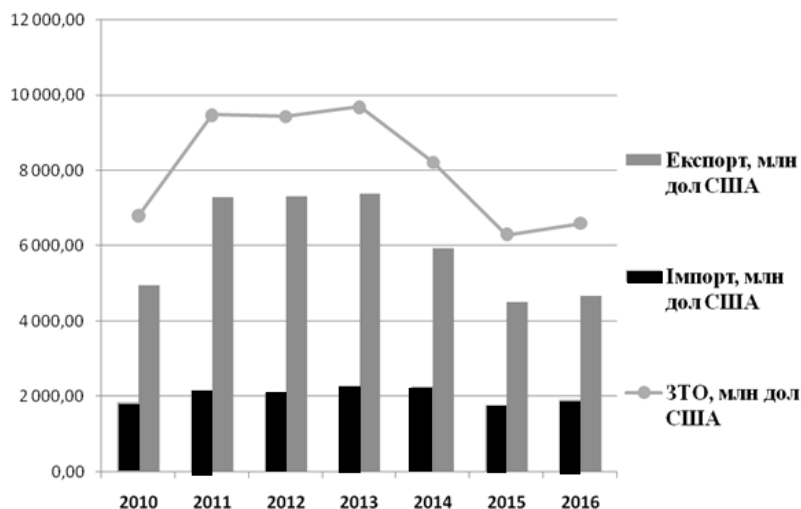

Рис. 3. Динаміка зовнішньої торгівлі між Україною і Німеччиною у 2010-2016 рр., млн дол США (Складено авторами за даними джерел [3; 6])

У товарній структурі українського експорту до Німеччини переважають такі групи товарів, як електричні машини (22,7%); одяг та додаткові речі до одягу 9,6%); ядерні реактори (7,9%); чорні метали (6,9%); руди, шлаки і зола (6,7%). Таким чином, основною частиною українського експорту, на жаль, все ж таки залишаються товари з низьким ступенем переробки та низькою доданою вартістю.

Структура товарного імпорту є також достатньо диверсифікованою. Проте, на відміну від експорту, серед імпортованої продукції значну частину вже становить не сировина, а готова продукція. Окрім мінерального палива, нафти та продуктів її переробки, які показали значне зростання завдяки переорієнтації української економіки з російських енергоресурсів на західноєвропейські, а точніше, реімпортовані через Західну Європу, головними статтями є реактори, котли та інше енергетичне обладнання (13,3%), засоби наземного транспорту (8,0%), електричні машини (6,8%), а також фармацевтична продукція (6,3%).

У структурі імпорту товарів з ФРН до України зростаючу динаміку протягом останніх років мають такі види товарів: товари машинобудування, хімічна промисловість, транспортні засоби, а також електричні машини та устаткування [4]. Тобто можна побачити подальше зростання частки інноваційної, високотехнологічної продукції, яку Україна вимушена імпортувати з високорозвинених країн, у тому числі з Німеччини. У той же час динаміка імпорту досить добре узгоджується з динамікою українського ВВП, що може свідчити про односторонню зацікавленість української сторони при пасивності німецької, яка, вочевидь, не докладає зусиль для пом'якшення наслідків дії макроекономічного фактора попиту на німецьку продукцію в Україні.

Таким чином, Німеччина має зацікавленість в імпорті з України досить малої кількості товарів (порівняно із загальними обсягами німецького імпорту) та не розглядає нашу країну як важливий ринок збуту. Отже, головною проблемою взаємної торгівлі між сторонами є неконкурентоспроможність українських товарів порівняно з аналогічними німецькими. Сценарій розвитку української економіки, який базується

на взаємодії з такими країнами, передбачає необхідність зростання конкурентоспроможності продукції українських підприємств, що потребує принципової перебудови усього народногосподарського комплексу – від налагодження фінансування наукових розробок і впроваджень новітніх досягнень у виробництво до сприятливого інституційного середовища. Перешкоджати нам розвинені країни у цьому не будуть, але і допомагати навряд чи стануть. Тож цей сценарій (назвимо його «№ 1») пов'язаний як з найбільшим ступенем свободи, так і з найбільшою мірою відповідальності для України

На відміну від Німеччини, експорт з України до Польщі протягом досліджуваного періоду приблизно на три чверті перекивав імпорт, а в 2016 р. коефіцієнт покриття експортом імпорту взагалі перевищив 85%. Проте сальдо зовнішньої торгівлі у 2010–2016 рр. все ж таки залишалося постійно від'ємним, хоча в останні роки (2014–2016) спостерігаємо тенденцію до його скорочення (табл. 2).

Таблиця 2

Показники зовнішньоторговельних операцій України з Польщею за 2010–2016 рр.*

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Експорт, млн дол США	1 787,20	2 794,10	2 576,20	2 547,80	2 645,00	1 977,50	2420,7
Імпорт, млн дол США	2 788,80	3 183,30	3 567,10	4 068,70	3 067,40	2 324,50	2832
ЗТО, млн дол США	4 576,00	5 977,40	6 143,30	6 616,50	5 712,40	4 302,00	5252,7
Сальдо, млн дол США	-1 001,60	-389,2	-990,9	-1 520,90	-422,4	-347	-411,3
Покриття експортом імпорту, %	64,10	87,80	72,20	62,60	86,23	85,07	85,48

*Складено авторами за даними джерел [3; 7].

Основними групами товарів в українському експорті до Польщі переважно виступають: чорні метали; електричні машини; руди, шлаки і зола; деревина і вироби з деревини. У товарній структурі імпорту переважають: мінеральні палива, нафта і продукти її перегонки; пластмаси, полімерні матеріали; електричні машини; реактори ядерні, котли, машини; а також засоби наземного транспорту [3; 7]. З України до Польщі переважно експортується продукція металургійної та видобувної галузей, деяка продукція машинобудування, а також продукція сільського господарства. Основну частину імпорту з Польщі до України становить паливо, продукція деревообробної промисловості, машинобудування, також значна частка припадає на косметичні препарати [7]. Тобто структура експорту та імпорту за лінією Україна – Польща є достатньо схожою, без суттєвого перекосу в бік високих чи низьких технологій для будь-якої з країн. Тобто на відміну від сценарію економічної євроінтеграції № 1, українсько-польський сценарій № 2 не передбачає тотального технологічного домінування європейського партнера. Швидше, це сценарій більш-менш рівноправної конкуренції між країнами, що мають зівставні рівні технологічного розвитку. Такий конкурентний сценарій, по-перше, не прирікає Україну на майже безнадійну гонитву за лідером, який, до того ж, має значно більший політичний вплив та вагу у світовій економіці та міжнародних організаціях (а Німеччина, Франція та Велика Британія якраз мають такий гандикап). По-друге, його реалізація не асоційована зі сталим дефіцитом платіжного балансу, що є особливо приємним бонусом для вже досить закредитованої України. По-третє, міжнародні продуктово-виробничі ланцюжки не обов'язково означають підлегле становище українських підприємств, що є майже гарантованим у випадку виробничої кооперації з більш розвиненими країнами. У той же час кооперація з більш слабкою країною не дозволяє Україні скористатися тами бонусами, які можуть прискорити розвиток у випадку співпраці з більш потужними країнами, з багатшим та численнішим населенням, з більш розвиненою промисловістю.

Один з можливих бонусів такого роду добре видно на прикладі українсько-італійської торгівлі. Серед країн світу за обсягом зовнішньоторговельного обороту товарами з Україною Італія займає сьоме місце, а серед країн Європи – третє, поступаючись Німеччині та Польщі. За показником позитивного для України сальдо у двосторонній торгівлі Італія посідає перше місце у Європі [3], що особливо приємно з огляду на загалом мінусове сальдо України в торгівлі з ЄС. І хоча протягом останніх років, починаючи з 2011 р., спостерігається постійна негативна тенденція та значне скорочення обсягів взаємної торгівлі, Італія є однією з небагатьох країн світу та єдиною серед головних партнерів – членів ЄС, з якими за весь досліджуваний період Україна зберігала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі. З 2012 по 2015 рр. спостерігається постійне зменшення обсягу імпорту з Італії до України, що призводить до відповідного збільшення коефіцієнта покриття експортом імпорту, який у 2015 р. вже перевищив значення 2,9 (або 209%). Проте у 2016 р. показники зовнішньоторговельних операцій України з Італією починають зростати (табл. 3).

Таблиця 3

Показники зовнішньоторговельних операцій України з Італією за 2010–2016 рр.*

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Експорт, млн дол США	2 539,50	3 160,90	2 617,30	2 505,80	2 611,60	2 110,80	2049,4
Імпорт, млн дол США	1 425,50	2 065,20	2 287,50	2 142,90	1 553,00	1 009,30	1389,9
ЗТО, млн дол США	3 965,00	5 226,10	4 904,80	4 648,70	4 164,60	3 120,20	3439,3
Сальдо, млн дол США	1 114,00	1 095,70	329,9	363	1 058,60	1 101,50	659,5
Покриття експортом імпорту, %	178,10	153,10	114,40	116,93	168,20	209,14	147,45

*Складено авторами за даними джерел [3, 8].

У товарній структурі українського експорту до Італії основне місце займає сировина, а саме чорні метали, зернові культури (кукурудза, пшениця), рослинна олія, макуха (2,8%), деревина і вироби з деревини, шкіра і вироби з неї, труби та насіння і плоди олійних культур. В італійському імпорті переважає промислова продукція. Основними статтями імпорту є машини та механізми, пластмаси, лікарські засоби, електричні машини, вироби з чорних металів, шкіри і шкіра, фарби та лаки, парфуми, косметика, вина [8].

Особливе місце у зовнішній торгівлі між Італією та Україною займає шкіра та вироби з неї. Італія імпортує значну частину матеріалів для виробництва зі шкіри взуття та одягу, а потім значну частину експорту таких готових виробів Україна імпортує саме з Італії, що говорить про комплементарність та взаємозалежність між сторонами в цій сфері.

У торгівлі послугами за досліджуваний період спостерігалось позитивне сальдо, тобто Україна більше експортує послуг до Італії, ніж імпортує з неї. Також слід відзначити, що за останні роки експорт послуг до Італії скорочувався меншими темпами, ніж імпорт, що призвело до зростання показника покриття експортом послуг імпортом.

Серед основних статей українського експорту послуг до Італії переважають послуги у сфері комунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги; транспортні; послуги з переробки матеріальних ресурсів, а також ділові послуги. Україна імпортує з Італії в основному туристичні послуги; ділові; транспортні; телекомунікаційні, а також фінансові [8].

Таким чином, Італія бачить в Україні в основному сировинний придаток і обмежує свою співпрацю міжнародною торгівлею (Італії, до речі, немає серед найбільших європейських інвесторів в Україну, на відміну від, приміром, Нідерландів, Німеччини, Франції та Великої Британії). Українсько-італійський сценарій включення нашої краї-

ни до системи європейських економічних зв'язків, з одного боку, привабливий тим, що не вимагає ані інвестицій у високі технології від українського бізнесу, ані удосконалення суспільно-економічних інститутів, даючи при цьому «заробити» тверду валюту на експорті, але, з іншого боку, легкий шлях – не завжди найкращий, оскільки цей сценарій № 3 призводить до консервації нинішнього стану речей і закріпачує Україну у ролі периферії світового господарства.

Висновки та напрями подальших досліджень. Таким чином, сценарії економічної євроінтеграції України відрізняються за рівнем зацікавленості іноземних партнерів та організаційно-технологічних вимог щодо майбутньої економіки України. Сценарій № 1 обіцяє найменший рівень протидії з боку іноземних партнерів, проте одночасно і найбільший рівень вимог до керівництва країни та бізнесу стосовно підвищення конкурентоспроможності української продукції та економіки України в цілому. Сценарій № 3, навпаки, обіцяє швидко віддачу у фінансовому плані, але блокує якісне зростання української економіки. Сценарій № 2 можна розглядати як проміжний між №1 та 3, проте навіть його реалізація потребує значних негайних зусиль стосовно зміцнення і оздоровлення інституціональної та економічної бази розвитку нашої країни. Дослідження принципів та інструментів такого оздоровлення у прив'язці до вже наявних тенденцій могло б становити інтерес для подальших розвідок.

Список використаних джерел

1. Задоя А.А. Валютный курс и его влияние на мотивацию внешнеэкономической деятельности / А.А. Задоя // Академічний огляд. – 2009. – № 1. – С. 137–150.
2. Шкура І.С. Роль соціально відповідального інвестування у забезпеченні сталого розвитку України / І.С. Шкура // Економічний нобелівський вісник. – 2016. – № 1 (9). – С. 252–262.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Посольство України у Федеративній Республіці Німеччина: Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://germany.mfa.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Світового Банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>
6. Офіційний сайт Федеральної служби статистики Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/>
7. Посольство України в Республіці Польща: Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/>
8. Посольство України в Італійській Республіці: Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://italy.mfa.gov.ua/>

References

1. Zadoya A.A. *Valyutnyj kurs i ego vliyanie na motivatsiyu vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti* [Exchange rate and its influence on the motivation of foreign economic activity]. *Akademichnij oglyad* [Academic review], 2009, no.1, pp.137-150.
2. Shkura I.S. *Rol' sotsial'no vidpovidal'nogo investuvannya u zabezpechenni stalogo rozvitu Ukrainy* [Role of socially responsible investing in Ukraine for the sustainable development]. *Ekonomichnij nobelivskij visnik* [Economic Nobel Bulletin], 2016, no.1 (9), pp. 252-262.
3. *Ofitsijnij sayt Derzhavnoi sluzhbi statistiki Ukrainy* [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. *Posol'stvo Ukrainy u Federativnij Respublitsi Nimechchina: Ofitsijnij sayt* [Embassy of Ukraine in the Federal Republic of Germany: Official website]. Available at: <http://germany.mfa.gov.ua/>
5. *Ofitsijnij sayt Svitovogo Banku* [World Bank. Official Site]. Available at: <http://www.worldbank.org/>
6. *Ofitsijnij sayt Federal'noi sluzhbi statistiki Nimechchini* [Official site of the Federal Statistics Service of Germany]. Available at: <https://www.destatis.de/>

7. *Posol'stvo Ukrainy v Respublitsi Pol'shha: Ofitsijnij sajt* [Embassy of Ukraine in the Republic of Poland: Official site]. Available at: <http://www.mfa.gov.ua/>

8. *Posol'stvo Ukrainy v Italijs'kij Respublitsi: Ofitsijnij sajt* [Embassy of Ukraine in the Republic of Italy: Official website]. Available at: <http://italy.mfa.gov.ua/>

В статье рассматриваются три варианта интеграции Украины с европейским экономическим пространством. Исследуется динамика торговли Украины с Германией, Польшей и Италией. Обнаружены направления, преимущества и недостатки каждого из вариантов включения Украины в систему европейских экономических связей.

Ключевые слова: *европейская интеграция Украины, экономическое развитие, международная торговля.*

The article considers three variants of Ukraine's integration into the European economic space. The dynamics of trade between Ukraine and Germany, Poland and Italy is researched. The directions, advantages and disadvantages of each of the variants of inclusion of Ukraine into the system of European economic ties are revealed.

Key words: *European integration of Ukraine, economic development, international trade.*

Одержано 14.06.2017.